

Ugyanezen összeírásban mindenféle más tárgyak közt előfordul.

Approbata Constitutio. (Vagy az első, váradi 1653-diki, vagy a 2-dik, kolozsvári 1677-diki kiadás. R. M. kt. 878. 1212. sz.)

Compilata. (*Compilatae Constitutiones* első vagy második kiadása Kolozsvár 1669. és 1671. R. M. kt. 1085. és 1113. sz.)

Szabó Károly.

ISMERETLEN MAGYAR CODEX HERCZEG LOBKOWITZ MÓR RAUDNITZI KÖNYV- TÁRÁBAN.

Csontos Jánostól.

A múlt nyáron, a Nemzeti Múzeum megbízásából, a bécsi, prágai, lipcei, dresdai és wolfenbütteli könyvtárakban tettem kutatásokat. Tanulmányaim célját a magyarországi vonatkozású középkori kéziratok és corvin-codexek képezték, melyeknek bibliographiájához évek óta gyűjtöm az adatokat.

Midőn a prágai egyetemi könyvtárban dolgoztam, Trouhlač J. úr könyvtári tisztviselő s a cseh humanisták jeles monographusa, a herczeg Lobkowitz-család raudnitzi könyvtárára figyelmeztetett, mely körülbelül 600 kézirat, 1200 incunabulum és 50,000 kötet nyomtatványból áll s tanulmányaimra főleg azért birhatna fontossággal, mert Hassenstein-Lobkowitz Bohuslaw XV. századi cseh humanistának könyveit foglalja magában.

Ez ugyanis több évig II. Ulászló udvarában tartózkodott s leveleiben többször említést tesz azon könyvekről, melyek a Corvinából jutottak birtokába.

Trouhlač úr tehát valószínűnek tartotta, hogy e herczegi könyvtárban corvin-codexek is lesznek, s tanácsolta, fordulnék ez ügyben felvilágosításért Patera úrhoz, a cseh nemzeti Múzeum könyvtár-őréhez, ki tíz év óta a csehországi vonatkozású középkori kéziratok lajstromozásával foglalkozik s kutatásaiban a raudnitzi könyvtár kézirateit is felhasználta.

Patera úr kérésre egész készséggel kutatta át gazdag collectaneáit, de ezekben a raudnitzi corvin-codexekről semmiféle jegyzetet nem talált.

Mindössze a mit számomra kijegyezhetett: egy magyar imádságos könyv volt, mely 1585-ben íratott s vörös atlasz kötésénél fogva figyelmét különösen megragadta. Azonnal Raudnitzba sürgönyöztem, kérve a hercegi könyvtár-órt, tájékoztatna a kezelése alatti gyűjtemény hungaricumairól. Még az nap megkaptam a feleletet: hogy a könyvtár kéziratai között csak egy magyar imádságos könyv 1585-ből, s a levéltárban nagyterjedelmű magyarországi levelezések a XVI—XVIII-ik századból találhatók.

Megvallom, hogy ezen felvilágosítás, specialis tanulmányaim szempontjából, ki nem elégített.

Magyar írott nyelvemlékeink 1585-ből már nem ritkák többé, hisz Szabó K. érdemes tudósunk ez ideig már 217 magyar nyomtatványt sorol fel¹⁾; a tudomásomra hozott magyar kéziratnak tehát nagy fontosságot nem tulajdonítottam. A levéltári correspondentiákról pedig azt hittem, hogy ezeket tudósaink már bizonyára felhasználták. Gondolkozni kezdtem tehát a fölött, vajjon a tudomásomra hozott adatok miatt Prágából Drezdába tervezett utamat egyáltalában megszakítsam-e?

Végre némi habozás után győzött bennem azon szempont: hogy a hol egy magyar kézirat van, ott valószínűleg más hungaricák is lehetnek s elhatároztam magamban, hogy Raudnitzban meg fogok állapodni s átvizsgálom a hercegi könyvtár kéziratait.

Prágától két órányira, a Bodenbach felé vezető vasúti vonalon az Elba folyó mellett, fekszik a város, melynek egyik ki-magasló bérczfokán a Lobkowitz hercegek kétemeletes várkastélya emelkedik, s impozáns külsejével az átellenben elterülő Elba-völgyön egészen uralkodik. E várkastély egyik földszinti szárnyában van a hercegi könyvtár több bolthajtásos teremben elhelyezve. Hasonlóan földszint, bár egészen más helyiségben, őriztetik a levéltár is, mely körülbelül 70 ezer darab oklevelet, levelet és másolatot foglal magában. Mind a két gyűjtemény a a hercegi család hitbizományához tartozik, s rendszeres kezelé-

¹⁾ Régi magyar könyvtár Budapest 1878. 1—110. 1.

sők egy szakképzett hivatalnokot foglalkoztat, ki egy személyben a könyvtárnoki és levéltárnoki tisztet viseli.

Ez idő szerint dr. Dvorsak Miksa úr áll a gyűjtemények élén, ki tanulmányait a bécsi történeti seminariumban végezte s több alapos publicatioja által a cseh tudósok között ismertebb nevet vívott ki magának.

Az ő szíves kalauzolására mellett tekintetem meg mind a két gyűjteményt, melyek kitűnően vannak rendezve s több rendbéli catalogusaik és indexeik által a buvár feladatát nagy mértékben megkönnyítik.

Tüzetesen azonban csak a könyvtár kéziratait kutattam át, mivel ezek között magyarországi vonatkozású dolgokat találni reméltem. A könyvtárnok úr előzékenysége igen előmozdította feladatomat, az ő szíves közreműködésével minden egyes kötetet gondos vizsgálatnak vettem alá.

Találtam köztük egy fényes görög Plato-codexet ívrétű hártán kiállítva, melyet Hassenstein-Lobkowitz Bohuslaw humanista állítólag 2000 aranyon vásárolt, továbbá több XIV—XV. századi görög és latin codexet, úgy mint: Euripidest, Sophoclest, Diogenes Laertiust, Diogenes Areopagitát, Demosthenest, Plutarchust, Virgiliust és másokat, melyek nevezett humanista könyvtárából a hercegi gyűjteménybe kerültek; magyarországi vonatkozású codexet azonban sem ezen, sem a könyvtár egyéb kéziratai között egyetlen egyet sem találtam.

Mint később értesültem, a raudnitzi könyvesház Hassenstein-Lobkowitz Bohuslaw könyvtárának már csak romjait bírja; ennek legnagyobb s legbecsesebb része ugyanis sokáig a komottai várkastélyban őriztetett, hol egyszer nagyrészen a tűznek, más alkalommal pedig a néplázadásnak esett áldozatul.

Ekkor pusztulhattak el valószínűleg a Corvinából ide került példányok is, melyeknek nyomát a raudnitzi könyvtárban hiába kerestem.

A kéziratok közötti kutatásaim tehát nem vezettek eredményre.

Kárpótolva érezhettem volna magamat a levéltár gazdag hungaricumai által, melyek hazánk XVI—XVIII. századi történetéhez nagyfontosságú levelezéseket, körülbelül 900 eredeti (mint

utólagosan értesültem, eddig fel nem használt) levelet szolgáltatnak, de ezeknek átkutatása ezúttal feladatomon kívül esett.

Visszatértem tehát eredeti kiindulási pontomhoz, az 1585-ben irt magyar imádságos könyvhöz, melyet a könyvtárnok úr, még mielőtt Raudnitzba érkeztem volna, szíves volt számomra a könyvtárból dolgozó-szobájába áthozni, de melynek átvizsgálását, részint mivel a könyvtárnok és Patera urak már smerték, részint mivel a többi kéziratokat kívántam előbb át-böngészni, legutoljára hagytam.

Mohó kíváncsisággal vettem a vörös atlaszba kötött könyvet kezembe, s mikor forgatni kezdtem, várakozásom ellenére, igen kellemesen lepett meg az, hogy mindjárt az első leveleken nem az 1585-ki, hanem a XVI. század elejére valló írást találtam. Végig forgattam a leveleket s találtam rajtok régibb írást is, melynek jelleme a XV. század végére vagy a XVI-ik kezdetére tehető, továbbá más írást 1514. évszámmal, végre jegyzetet, melyből kiderül, hogy a codex egy része 1513—1521 közötti időszakban íratott.

Nem volt tehát semmi kétségem az iránt, hogy a codex iratási idejére nézve itt okvetlenül tévedésnek kell lenni, mely valószínűleg onnan származhatott, hogy a boríték-tábla belsején az egykori tulajdonos neve mellett 1585-ik évszám jön elő. Ez hozta tévedésbe Patera urat, ki ezt collectaneáiban iratási évnék jegyezte be, s ebben tévedett Dvorsak úr is, ki sürgönyömrre gyorsan akarván válaszolni, az egykori tulajdonos által feljegyzett évszámot iratási évnék tartotta. E tévedést, midőn a codexet közlebről vizsgálni kezdtük, közösen helyreigazítottuk, s tisztában voltunk aziránt: hogy ez több kéz által ugyan, de mindenesetre a XV. század vége és 1521 közötti időszakban íratott.

E helyreigazítás irodalomtörténetünknek egy egészen ismeretlen magyar codexet gyümölcsozott, mely a Toldy által felsorolt 40 codex között, ha XV—XVI. századi részét tekintjük a 9-ik, ha az 1514-ki írás után indulunk a 16-ik, s ha az 1514—1521 között irt czikkeket tartjuk szem előtt, a 21 ik helyet fogja elfoglalni.

E magyar codexnek bibliographiai ismertetését kívánom ez alkalommal e lapok t. olvasóinak bemutatni, s azt hiszem, hogy tudományos köreink nézetével találkozom, midőn azt azon her-

czegi család után, mely irodalmunknak e nagybecsű nyelvemléket megőrizte, Lobkowitz-codexnek nevezem el. Legyen a név, melyhez ezen magyar codex sorsa fűződik irodalmunkban megörökítve, a jelen közlemény pedig, szolgáljon bizonyosságul arra: hogy a nem közvetlenül nyert adatok megbírálásánál az autopsian alapuló utánjárás soha sem felesleges.

A codex 8-adrétben 176 beirt papirlevélből áll, magassága 16 szélessége 12 centimeter. Kötése vörös atlasz, vágása arany s egész kiállítására azon benyomást teszi ránk, hogy előkelő egyén használatára készült. Kora a XV. század vége és az 1521 közötti időszakra esik, mely időközben, mint az írás jelleme mutatja, kisebb megszakításokkal több különböző kéz által iratott.

Az írásbeli jellem az új-góth szegletes minuscula és a fél-góth között váltakozik s ez utóbbi esetben a kerek alakot mindinkább megközelíti. Egyes helyeken góth cursiv írás is jön elő.

A levelek az egész codexen keresztül egyhasábosak, quaternio beosztás köztük azonban csak igen elvétve észlelhető. Itt-ott 9 levél esik egy ternióra. Egy lapra átlag 22 sor számítható.

Lapszéli vagy sorok közötti jegyzetek nincsenek a codexben; annál több azonban a rubrum, mely a felírásokban, a szövegben és a sorok között igen gazdagon jön elő. Néhol egész lapok, másutt a szövegnek nevezetesebb tételei vörössel írvák; a mi főleg a búcsúkkal összekötött imádságoknál történik. A legendáknál az Isten és szentek közötti párbeszédnek szabályszerűen vörössel vannak feltüntetve.

A felírásokban a vörösön kívül még a kék színnel is találkozunk, de ezt a rubricator csak szórványosan használta.

Az initialék vörös és kék színűek s uncialis formában jönnek elő. Legszébb köztük az, mely a codex 16a levelét díszíti. (Lásd a B. alatti műmellékletet.) Az 1514—1521 között írt szövegrészben azonkívül még vörös és kék színű lombozatos lapszéli festést találunk, melynek azonban csak műveltségtörténeti becsé van. (Lásd a D. alatti műmellékletet.) Felemlítem még, hogy ezen részben két különböző levélen lapszéli díszítés gyanánt kezdetleges kivitelű madár szerepel, mely hihetőleg a rubricatornak egyik tollrajzi kísérlete.

A codexben többféle írást észlelhetni, melyekből legjellemzőbbek a következők:

A legrégibb írás a XV. század vége és a XVI. század kezdetére vezethető vissza. Ez az úgynevezett átmeneti írás, melyet miután az esztendő rajta kitéve nincsen, jelleménél fogva mind a két századnak egyformán vindicálhatunk. Így van írva a codexben a 16a–87b leveleken levő munka, mely jellemére és tartalmára nézve egy önálló egésznek képez s a codexnek legrégibb s legszebben irt része. Ez vetette meg annak első alapját, melyhez az 1–15 és 88–175 leveleken levő részek későbbben és pedig 1514–1521. közötti időszakban járultak. (Lásd a B. alatti műmellékletet.)

A másik jellemzőbb írás 1514-ik évből származik, a mint ezt a codex 122b levelén levő évszám mutatja. (Lásd a C. alatti mellékletet.) Ezen jellemet találjuk a codex 111a–132b levelein, míg a megelőző 88a–110b leveleket régibb, mindenestre 1514 előtti kéz írta.

A legfiatalabb írást a codexben a 133a–176b és az 1–15. leveleken találjuk. Kora ugyan határozottan kitéve nincsen, de vonásai kétségtelenné teszik, hogy 1514 után és pedig, mint a másoló egyik jegyzetéből következtethetjük, 1521-ig terjedő időközben íratott. A 171b levelén ugyanis a codex írója II. Gyula pápára úgy hivatkozik, mint a ki »a mostani előtt vala pápa.« Mivel pedig ezen mostani pápa nem lehet más, mint X. Leó, ki 1513–1521-ig uralkodott, a codex legfiatalabb részének iratási idejét 1514–1521-ig terjedő időközben kell keresnünk.

Ezen legfiatalabb írásról negyedik műmellékletünk hoz hasonlást. Megjegyzem még, hogy a codex utolsó leveleit és az első 15-öt egy kéz másolta.

Tartalmára nézve a codex: klarissa apácák számára irt imádságos könyv, mely búcsúkkal összekötött alkalmi imádságokat, szentekről való legendákat és példákkal fűszerezett erkölcsi olvasmányokat foglal magában. Kiemeljük ezekből a sok búcsús imádságot, melyeknek ájtatos elmondásához számos esztendei búcsú van engedélyezve. Van olyan imádság is, melynek naponkinti elmondásával 3, 10 sőt 20 ezer esztendei búcsú jár.

Hogy kik voltak a codex másolói, arra nézve a szövegben semmi positiv adatot nem találunk. Vannak ugyan a 15b és 176b

leveleken némi vonatkozások, melyekből következtethetni, hogy a codex 1514—1521 között készült része nem annyira másolat mint inkább eredeti szerkezet, de hogy ki szerkesztette légyen, arról ismét a szöveg semmi felvilágosítást nem nyújt.

Mindazáltal a codex magyarországi provenientíája kétségtelen; sőt az egykorú fényes atlasz kötés után ítélve valószínű, hogy az eredetileg valamely magyarországi apácza-fejedelemszázony számára iratott s ennek tulajdona volt.

Milyen viszontagságok között vándorolt az az első birtokostól az utolsóig, s hogyan került Magyarországból Raudnitzba? ez még ekkorig felderítve nincsen.

Meglehet a Rosenberg grófok útján, kik leányágon a Zrinyiekkal voltak atyafiságban, (Rosenberg Éva, Zrinyi Miklósnak a szigetvári hősnek volt második neje) s kiktől a raudnitzi uramajoratus 1592-ben leányágon a Lobkowitz hercegi családra szállt; meglehet más úton.

A codex vándorlási történetében mindenesetre nevezetes körülmény, hogy 1585-ben Gebbl Jánosnak volt birtokában, ki az első borítéktábla belsején nevét következőleg jegyezte be: *dalom mint »1585. Hanns Gebbl von Miltfeldt der Röm. Kay. Mayth. Dienner.«*

Ki legyen azonban ezen ismeretlen bibliophil, ki nevét és állását a borítéktáblán jónak látta megörökíteni, honnan szerezte a codexet és miként jutott ez a Lobkowitz hercegek raudnitzi könyvtárába? ennek felderítését a jövődő buvárlatoktól várjuk.

Egyébiránt ez idő szerint nem annyira a provenientia, mint inkább maga a codex bir reánk fontossággal. Áttérek tehát részletes ismertetésére. Megjegyzem még, hogy a codex kikölcsönzése a hercegi könyvtár hitbizományi voltánál fogva, igen sok nehézséggel járván, szükségesnek tartottam a helyszínen tett kutatásaim alkalmával a szokottnál nagyobb mutatóványokat átvenni belőle, hogy a magyar tudományos közönség tartalmáról és nyelvészeti becséről lehetőleg tájékozva legyen addig is, míg a viszonyok megengedik, hogy azt idehaza színről színre szöveg kritikai és nyelvészeti szempontból tanulmányozhassuk.

A codex egy makulatur levéllel kezdődik, melynek fele a fatábla belsejéhez borúl, fele pedig le van szakítva.

A meglévő levlérszen tollal rajzolt nap köröket, helyesebben vasárnapi köröket találunk, melyeknek közeiben a vasárnapi és a napi betűk aranszámok nélkül vannak bejegyezve. A körök középső része eredetileg egészen tiszta volt. Ide írta be 1585-ben Hanns Gebbl főntemlített jegyzetét. Ezen napkörökből következtethetni, hogy a szöveget eredetileg úgy mint a müncheni codexben naptár előzte meg; ez azonban jelenleg hiányzik s a szöveg mindjárt imádságokkal veszi kezdetét, melyek így következnek:

1.) 1a—2b levél: »Mikoron az oltar elöt vagi awagy helieden mongiad . . . bwchws ýmatsagot.

O orok mindenható vr isten, tudom hogy nem volnek melto allania ate zent oltarod ellöt az en býneimnek sok voltaert de bizom a te nagi irgalmassagodrwl megis kõnyörgök tõredelmes zývel hogy engemet vegi az isteni malaztra, es meg bohasad nekem minden en býneimet es ýuttas engemet irgalmassagosson a menieý oromre Amen.

Mikoron estwe el akarz alonnia ezt mongiad

O edesseges vram iesus x. es zeretetes atiam. kerlek hogy te en velem lakozal es ez eýeli en velem nivgogial hogy az en testem almat vegien de soha az en zývem el ne alogýek de koronked te hozad vigiazon es teged ielenen lason valakiket en zerekek te hozad vegied es soha el ne hagiad de megh aldvan megh oltalmazad es mind oroke meg orizen en edes ýdvezetõm. Amen.

A mindenható aldot wr isten soha nogiob zamot nem vezen embertõl mint az haladatlansagert. Annak okaert estve mindenha ezt megholvassad aytatos lelek aký kõvetkezők es aytatossagul mongiad.

O boldogsagos zent háromsag dicireteket es halakat adok te neked az en teremtetemrõl meliben ennekem meltatlan zolgalo leanio dnak lelket es testeth attal es engemet a te abrazatodal es hasonlatossagodal meg ekesselettel es a keresztieneknek közibe zamlaltal engemet az õth erzekensegembe egezen teremtettel, minden oktalan alatnak felete zerzettel, a te zent angielodat ennekem tanítomvl, es zolgwli (igy) attad es enrllam bozwt nem allottal kõ naponked vetkezem es a te poroncholati-dat meg tõrom de nagi irgalmassagosson el vartali a meg ýoboi-

tasra (igy) kegiesen megh hittal es a te malaztodat erdemem nelkyl attad ennekem, es az orok eletetis meg igirted, meliet a te zent valasztotidnak zerzettel, mind ez te aiandekýdirt en edes meg valtom legien te neked dichiret es dicesseg Amen.

Nem vala zokseg hog mind ezeket meg ýrnam de csak hegy emlekezetert hog akýt ez ýllet gyakorlatossagal meg-emlekezyk rula naghaladassal: hogy mikor el ievend akert vra keresven gomelczeth az o palantal ffaýan es nem lelven: Ne monhassa rwla az o zolgaianak mondvan: vagd ky hamar effat. mert csak a helth foglalýa: De ember ezt nem teheti isten malaztyanal (igy) kyl mýrt kegek mint a doctorok mongýak Soha semmi nem adatik embereknek mely nem zarmazneyek az edes zýz marianak altala. Annak okaert zenetlen hozaiia esedezel es o legien neked gondodnak viseleie: Azert az ora: a nap es a ffogadasok soha hegy napon se menienek ky zyvedbel mert amirel ember csak ritkan emlekezyk meg, Annak ez yege hogh chak aleg avag igen nehezen tarthatia meg, azert vala mely napon el ffeledný, meg az etel se essek neked ýzesen.«

2.) 2b-12b levél: Szent Ferencz legendája: »ez a ýtatos yras ýrattatott ký a bodog zent fferench atianknak kponwebol arrwl mikepen a nagy buchut vronk iesus o maga atta volt zent fferenchnek:«

A szövegben el van mondva assisi szent Ferencz legendája, a rózsákról, a sebhelyekről és hogy miként nyerte ő Krisztustól a nagy búcsút. Ott a hol előfordúl, hogy Krisztus és Szűz Mária megjelentek szent Ferencznek ezen hasonlatot találjuk: (4b levél).

»O istenben zeretõ atiamffiaý es tizteletes neneým de gondoliatok ze megh ha mikoron chak magiary kýralý menne valamely vitezenek latogatassaert hazahoz valion volnay orõme avagy nem hizem bator hogý volna, de ha meeg az o edes zileye el mene velle annal nagjobb volna, o azert valion mit mondhatwnk e bodog emberol kýhez nem chak magari (igy) kiraly de mind etelies földnek es mennek kýralia iqe«.

Colophon: »Azert mikor irnanak ydvezitenknek zyletise vtan ezer keth zazh hwzon harom eztendõben es ennek vtanna ada rea a sebeket az aldõt iesus egy eztendõuel halalanak elõtte ket eztendõuel Amen.«

12b-15b lev. »Olvastatik egý pelda e buchurvl«
Kezdeté: »Mikoron irnanak ezer harom zaz es tyz eztendö-
ben Bononiából mennek vala niolchan a buchura rauenaba kyk-
nek harma pap vala es egik zent ferencharmá zerzetébol
vala de atöbi vrak valanak es mikoron oda ýuttak volna meg
zallanak egý vendeg fogado kazdag azonnalý mely esmeretes
vala nagý sokaknak« stb. Vége: »azert altaliaba tugiátok hogý
igaz az angely bodogazoný buchw mert az wr isten ömaga engette
ennek felette nagh sokat monda kýt nem yrhatok meg mert
nem ffer ýde.«

Eddig tart a legfiatalabb kéz munkája.

A 16-ik levéllel új munka veszi kezdetét, mely. mint emlí-
ténk, 71 levélből áll s az írás jelleme után itélve a XV. század
végéről vagy a XVI. kezdetéről való. Ez a codexnek legré-
gibb része.

3.) 16a —19a lev : »Vrnac: Neuebe: kezdetýc:
Az aytatos: zent Bernardnac: kőnue; ez: vila g-
nac: meg: v talasarol: es kristosnak: kőuete-
servl: ekkepen.

Az edős Jesusnac v' zawa mondvan: A ký akar en
vtannam yvni tagagia meg w magat az az v tula'don akaratiat«
stb. Vége: Mert valaký az v erzekősegýt avag akaratyat kő-
ueti meg fōrtestetý az v consýentiaiát (sic) lelký esmeretit es
istenec malastiat el vestý. Amen.«

19b —26a lev. »Masod: Rese: ez konnec az halalnac:
meg: emlekézetirōl olvastatic: ekkeppen: Oo halal mel igōn
keserv atte meg emlekőzetōd mert nem vot ol' erős sem
lessōn hog: k'nec által ne keliōn menni atte kapvdon. Azertigōn
hamar: lesōn te veled e teteme'n avag ez dolog az az a lalal:
(igy)« stb. — E leczkében két példa foglaltatik szent
Ágostonból. Vége« kýt en'gegiōn nekv'nch atia' e' fýv es zent
Lelōc ōrōkkvl ōrōkke Amen.«

26b —31a lev.: »Olvastatýc eth az iras az embōry garlo-
sagnac Niavaliaszsagnac meg gondolasarvl.

Garlo es n'aval'as vag vala holott leiendes, es valahova te-
ritōd fordítod te magadat hanem ha az vr lstenhős fordítandod
magadat. Mýre haborodol meg mýert nem tōrtenic atteakarátod
ackepen mýnt te kevannad« stb.

A lecke végén példa van szent Ferenczről, mely így végződik: »est halvan az v' tarsa meg esmere az v' nag alazatossagat es cvlpaiait monda neký es soha tovaba nem mereskódec v'tet kesertenye.

31a-43b lev.: »Neg'ed, resse ez kónnec olvastatic, az Ite-letrvl es az býnosokrol minemv kenockal kenzattatnak.

Mindón nemv teteménnódbbe es mývelkodesódbben az veget meg tekinched es nezed, es mýképen az soros itelő býronak előtte allas, kinec semmýel nýnchen týtkoltatvan« stb

A lecke után van két példa arról, hogy »ez vilag elmvlando es hýtsagos« Vége:

»Nem mindónok kýk mongiac ennekóm vram vram bee mennec me'nnecek orsagaba de cak azok kýk thezýk az én menney att'annak akaratiak.« (sic.)

43b-47b lev.: »Olvastatic. eth az iras. tovaba az lelký meg vigasztalasrol ekepen: Vgmonda az aldot iesus az emborý Nemzetnec mondvan Istennec orsaga thý bennetók vagon No azert teróhed avag fordohad te magadat mint te telies zyved zerent az vr istenhöz« stb. Vége.

»Mert mindón koron az edós iesus az vtet zeretóket meg vigasztalya mindón nemv keservsegocben ezóket mongia zent Bernad Mel' megvigasztalast enge'dión minekone is az aldotisten oróke Amen.« Ehez nincs példa.

48a-51a lev.: »Oluastatic. az iras Arrvl. hog az vr Istennec igeiet nag. Alazatossagal. kel minekvneh halgatvneh: es hog sokan nem gondolvneh: vele.

Az adot isten zol az aitato lelochoz mondvan halgassad zeretó fyam az en igemet es bezedýmet mindón doctorocnak es ez velagý bucheknec thvdomannocnak felóte valot« stb. Vége. »kerioc azert az edós iesusth hog agia v' zent malaztiat hog halgathassoc es mivelkódetvnc kel bee teliesithessók: Amen vg legón.«

51a-52a l.: »Olvastatic tovaba Imagsag az aitato sagnac malastianac kereservl.

En edos vram istenóm Te vag' mindón en iom Es ký vágok en hog merezkódom te hoziád z'olanom En vágok zegen te zolgad es el vetót ferőd (igy) nagalinkab (igy) vlatatos hog nem mint en magam tvdnam es merezkódnem mondanom: de maga emlekóziel meg enrolam en edós istenóm stb.« Vége.« mert te vag

az en bucheseğim mert bÿzonsagal esmers engomet es esmertel minek elötte az velag vot vona avag minek elötte az en Ann'amnak mehebol ez garlo vilagra zylettettem vona. Amen leg'on.«

52b-55b lev.: »Olvastatic eth az iras a bÿzon zeretonek meg byzonn'itasarvl.

Az vr isten z'ol az aitatos lelokkoz mondván: fyam nem vag meg erös es bwcz zeretö: mire vram mert eg' keves ellenöd valo meg haboritaserth meg hagod az el kezdöt ioth és fölte igen mohon keresöd az vigasagot. stb.« Vége.« Legön azert teneköd az zent Bernard mongia örökvl valo peldaiv az kevel' örögcocnek menn'orsagbob (igy) valo lehylasok mert byzonaval ha az vr isten azockal mind ez napiglan nem gelmezöt nagialinkab teveled kÿtvl otalmazion minket az aldot ieszus mind örökvl ok. örökke: Amen. legön« Rubrumban:« Jesus maria. zent ferencz zent clara.«

4.) 56a-61a lev. »Kezdetik zent Bonauentura Ati-ancnak kőnve. Az tekeletes eletrvl kyt zerzet vala az v hvganak kÿ lakozyk vala zent clara azon'n'al eg' calastromba.

Miert hog te en thizteletes hugom engemet azon kerel hog en teneked kőnvet zerzenek az tekeletes eletrvl kibe te az te lelkedet foglalnad idő zerent az aitatos malastnac meg n'eresere. Mikoron kedig en az te alazatos keremesidnek eleget nem tetem ezt te ennekem kegesen meg bochassad. Im kediglen mastan en az te alazatos keremesödre reÿa engedven ez mukat (igy) fel vessem. Ez kőnvec azert első rese lessen hog mikepen es mÿ modal.« Kezdetek:« Hog. mi. zerlel. ember ivthasson ö maganac meg ezmeretire: es elmelkedesere:

Az aldot cristos ieszosnac aitatas jegesenec kevanvan ivt-nyä az tekeletes eletre. Előser zÿkseg hog ö magan kezdie el vg hog minden ez velagiacnak kevangagirvl el feledközven men-
nenbe az ö lelkÿ esmeretinek thitok hazaba es ot minden ö fo-
gatkozásat es zokasat es minden kevangagit es mivelkedetit
es minden el mvlb bÿneket es ielenvalakat (igy) zeretetes meg
meg gondolással hania vesse meg: stb.; vége: »En edes vram
ieszus ag ennekem ol' malastot hog semmit egebet ne tugiak se
tehessec, hanem hog cak enön magamat esmerhessem meg es tvd-
hassam mert bizonnaival iob ember nec es hasnalatosb hog nem

mint az egecnek forgasat es minden fwvecnek haznalataiat tvdna. kých az az mel' meg esmeretöt engedijön minekvnc az aldotiesus örökke Amen Jesus.«

61a—68b lev: »Olvastatik. eth. az iras. az zent alazatossg rvl zent Bonaventura atiancnak kőnvebol es mikepen ivthasson. ember az bizon tekeletes alazatossgagra.

Bizonn'aval valaký akaria es kevania az ő thvláldon fogatkozarat ő zyvenec zőmeivel meglatnýa zikseg hog ő magat meg alaznýa az hatalmas istennek keze ala. Annac okaiert az zent Bonaventura intý vala az ő hugat es mind az egeb hvgotat mondvan. Mikoron te vgmond Cristosnak zolgaloia megesmerven at te fogatkozásodat tehat te magadat ig on meg alaziad es te magadnac vtalatos leg.« stb. Vége: »O azert mel' igön fölöte vtalatos az vr istennek az kev el embőz kýtvl meg őrizön minket az aldót isten örökvl öröke Amen iehsus.«

68b—77a lev.: »Harmad. Capitulum a vag' Re'se ez kon' nec oluastatic az zent zegēnseglv iehsus.

Az zent zegen'segis iozag es az tekeletes eletnec eg'ezyotara igen zysegess vg annera hog soha sem eg ember nem lehet ennel kvl tekeletős.« stb. V'ége. »Azert mongia az iras ez nec az zegenőc es meg elegőznec es diceric az vr istent kých keresic vtet el az ő zyvec örökvl öröke Amen.«

5.) 77a—87b lev. »Olustatic eth az iras zent Bonaventura at'iannak kőnvebol az cristus: iesusnak: kenzevedesenec meg gondolasarvl.

Miert hog az aitatossagnak ő bvzgosaga mert tartatic es taplaltatik emberbe az cristos Jesusnac ken zenvedesenek es halalanak meg gondolasanac mýatta. Azert oluastatic az iras arrvl hog valamel' ember az meg othatatlan aitatatossagnac buzgosagat akaria ő magaba meg tartani. Tehat zýkseg hog mindenkoron az ő zyvenec zőmeivel az cristos iesusth ol' mint az magas kereztt fan meg hotat nezie es tekinche« stb. Vége:

»O azért bodog az ky az aldót iesusnak kenzenvedeset mindenkoron az ő ziwebe hordozia: Dicertessec.az.edes.iesus öröke amen.

Maria
Jesus . . . zent
Ferencz.

Itt végződik a legrégebb kéz írása. A 88-ik levélen új munka következik más kéztől, mely a legrégebb kézhez legközelebb áll. Az írás mindenestre 1514 előtti időből való.

6.) 88a-91a lev.: »Ez a ȳtatos ȳras olu astat ȳk arrol miképen zent ferench es zenth kalara el reyttetek vala egõth.

A bodog zent ferench mikoron lakoznyek angelȳ bodog azzonba es a bodog zent kalarat giakorta ȳntenie istennek zolgalatiara igen giakorta kerȳ vala a bodog zyz a zent ferenchet hogi avagi chak eczer ehetneȳek egõt velle mig meg halna, de a bodog zent ferench soha nem enged vala az õ kerelmessere.« stb. vége:« mert valamit keset vala hot ielesben kegȳk a zaȳtatossok es ȳffiak igen sem tugiak vala mit zolnanak nekȳ nagȳ õromegben mert inkab zeretik vala hogi nem mint tulaidon edes zȳleyket.«

91a-92b lev.: »Mikoron a bodog zent kalara vitetet vala karachon napiara viradolan a zent ferench eghazahoz.

Mikoron a Kristusnak aȳtatos iegese a zent kalara azzon nagi korsagba esset volna a zent dimȳen eghazaba aunira hogi nem mehet vala a tõb tizeteles azoniokal az egȳhazhoz a zolosmanak meg mondassara, de mikor elene ȳõt volna a karachon napia meli napon aitatossal zoktat vala komonikalni« stb. Vége: »ennek vtanna nagi edessen kezde intenȳ a zyzeket az aytatossagra es mongia vala, o edes Kristusnak aȳtatos zolgalõȳ o edes zȳz marianak leany de kerlek titeket hogi auagi chak mostan kezgiõkel az aldot istennek aytatos zolgalatiat kȳbõl dichirtessek az dichõseges zent haromsagh. Amen. Jezus maria Barzent« (igy).

7.) 93a-110b lev.: Új munka más kéztõl, »Jesus Mária szent ferencz kalara« felirással. »Vrnak neveben kezdetȳk az zent evfrosinanak elete miképen irta meg zent Jeronimos doctor a zent atȳak eleteben.

Vala Alexandriaban egy ember kinek neue wala pafuncius (igy) mindeneknek tizeteles: es meg erizwen istennek poroncolatit ez ember teruenzerent meghazasula es az õ nemzetibel ven maganak melto es alcalmas hazastarsot, kȳ teljes wala tizeteles io elkelcel (igy) de magzatȳa nem lezen vala. A õ vra kegeg felette igen zomorkodik vala ezen hog õ neki magzatȳa nem volna kire az õ temerdeke iozaga zalana« stb. Vége: »Az õ

atya pafoncius minden jozogat zerze az monostorhoz az holot evfrosina lakozot vala; es vgyan monostorban es azon cellaban es azon agban hala meg melyben az o leanya Eufrosina es az o leanyanak halala vtan eleh thyz ezteneeiglen: nagy jambory eletben es az o leanyaval heg koporsoban el temetek nag tiztessege: kyknek halaloknak napiat yllk azon monostorban mind ez may napiglan: Dicheegven (igy) az zent haromsagot: ez kepen vegeztetik az zent eufrosinanak elete. Amen es az yro munkayaert keer Aue mariat Aytatossaggal. Jesus Maria. Valalky zeretettel ez irast olvassa nem lehet oly kemeny zyve hog aytatossagra vag sirasra ne indulyon. Zent zeretet iratta hezt.«

8.) 111a—122a levél: Új munka, melynek íratása 1514-re esik. Felírás: »Vrunk aldoth iesusnak neueben kezdety a zenth elekeznek zentseges elete ezen keppen«

Szöveg: »Az diczeseges zent elekes vala eufemianusnak czak egetlen ffya mely eufemianus vala romay vrak kezet nemesb izteletesb es marhaua kazdagsagos hug anyra hog romaý czasarnak vtanna nem vala tlenel (igy) yelesb!« stb. Vége: »es mindennemő korsagbali ember valaký igaz hittel iarol vala a koporsohoz minden meg giogel vala az vr isten erdemenek matta mely io legen kegek neki zolgalni minden megertheti ez irásbol ez kepen vegeztetik az o elete. Diczertessek zent haromsag.«

9.) 122b—132b lev.: »Ugyanazon kéztől új munka következik, mely szent Gergely pápa hét búcsús imádságát és más búcsús imádságokat foglal magában. Ezek előbeszéddel kezdődnek, mely rubrumban egy egész lapot vesz igénybe s a következőleg hangzik: »Miset mond vala eczer a diczeseges zent gergiel papa es neký ylenek vrunk aldot iesus es akoron megjelente neký az o zentseges keen zenvedesenek týtyaban Akoron valo aytatossagabau zerze imez yde ala meg yrt het zent imacagot de hog emberek nagioab aitatossagal olvasnaiak engede hog valaký halalos bñnel kyl teredelmességgel terden alva megmongya es minden imaczag mongyon heg pr nostert és heg Aue^a taht vaal mindenzer telle huzon harom ezer eztendeig valo buczut: mentel vtol kegeeg mely imaczag vagion az az nyolczadik, zerze heg zent papa es engede hozza tizenket ezer eztendet. De ha mind oze zamlalyuk

kýt a teb papak engetek: tezen hetven ezer eztendei buczut: de apietas elet kel meg mondaný. 1. 5. 14.« (Lásd a 3-ik műmellékletet.)

Az előszót különböző alkalmi imádságok váltják fel, melyeknek ájtatos elmondásához számos esztendei bucsú van engedélyezve. Vannak olyanok is, melyekkel 3, 10 sőt 20 ezer esztendei bucsú jár. Egy imádság után ezen megjegyzés olvasható: »Valaky aytatossagal olvassa az felel meg ýrt imadsagot estve tahat ne felýen az eýel ellensegnek semmi csalardsagat vl.«

Az imádságokat szent atyák arany mondásai egészítik ki, melyek az élet különböző viszonyaira vonatkoznak, s az olvasót az ájtatosságra serkentik.

10.) 133^a–154^b lev. Itt a legfiatalabb kéztől erkölcsztanítások következnek az ember három főellenségéről, a következő felirattal:

»Embernek három few ellensege vagyon kikel eýel nappal keel vynya mynd holtaiglan kyket ha meg gőzendi meyorszagot vezy: ha kegyglen őtelek meg gőzetik pokolban lezen helye, else ellenseg ez világ masod testh harmad erdők.«

A szövegben aztán okokkal elmondatik: mért ellenségünk a világ, a test és az ördög. A világ például hat oknál fogva ellenségünk, minek könnyebb megértésére az ötödik és hatodik okhoz egy-egy példa beszéd van felhozva.

Arra nézve, hogy mért ellenségünk a test, három s hogy mért az ördög egy példát találunk a szövegben. Az egész czikkben tehát összesen hat példát.

Ezekből mutatóványképen átvesszük az utolsót, mely a codex 154^a levelén olvasható, s betűszerinti hűségben közöljük a mint következők:

»Az ewrdewg három bynewk myatta nagyob vezre karhozatya a lelket ereke errel (erekul). Olvastatik ellyen pelda. vala regente egy kiraly kynek vala hegy zep haiadon leania ky a balwan istenektewl feleletet weth vala hug hog mihelt hazassagra menne ottan meg halna, ky meg ýedwen mezeken es erdeken ýar vala es hazassagra nem megyen vala de mýert hogy ygen gorz seren vala ezt zerze hog valaky akarnaya ewtet hozza venye

hazassagzerent eleze hamarjät ffvtna ewele es ha meg haladnaya hozza menne ha kegyglen a leany haladnaja meg a viteezt tahat ffejt venneye ys ezenkepen nagy sook yffyw hossek vese- nek el miatta: lwta egy yffyw vitez yponenes newew ky akarwan e zyzet hozaya venneye mene hegý balwan istenhez kinek vala Venus neve ky adta neký harom arany almat es meg tanita mikepen jarna ew velek, el mene azért az ypomenes vitez ez harmariat foga futnya a zyzel ky leg ottan el halada a vitezt es a vitez kyvewe kebelebewl egyk arany almat es eleibe haýta oldalt felel ezt lata azyz vtana futamek es myg oda yara adegh el halada a vitez es mikort esmet el halatta volna azyz masodzer ees vgyan ten a vitez harmadzer es meg nehezeytek kegyglen az almak a zyzet es ezenkepen elhalada a vitez hozaiia vewe es ezenkepen el vezte az ew zizeseget. Lelewk zerent azyz leany a lelewk ky jgen gyors ajokban myg tyzta az ypomenes vitez az evrdeg ky harom arany almaknak myatta challya meg a lelkeh, twdnia illik kewelsegnek miatta fevsvensegnek es parznasagnak miatta kykel mind ez vilag tellyes es ezenkepen meg zepleseyty es meg tewry ew zyzesseget es tisztassagat es hozaya vezý pokolnak fenekire holot ewtet knyzoza mind erekwl ereke.«

11.) 155a—171a levél: Ugyanazon kéztől más munka: a halálról. Kezdeté: »Emlekezel meg ember a halálról mert nem kessyk

Ez jgiket jrta meg bewlc salamon kenwenek heted rezebe mely sook jokat aad embernek halálnak emlekeztý, zent irasban sook helyen meg jelentetyk, mert hugy mond azon bewlc, emlekezel meg ember a te vtolso halálodrwl es soha nem vetkezel, ez wtan hug mond zent Bernald. A halálnak zwnetlen valo emlekezetý nagý Bodogsag ezt vele viselye ember vala holot yarad es soha nem vetkezyk towaba vgý mond zent agoston doctor semmy vgyan el nem vonza az embert a bintewl mikepen a halálnak gyakorlatos emlekezetý: Mert a halál tezy embert hog ew magat meg alazza mindeneket velle meg vtaltat es penitenciat tartath ewele: Mert hugy mond zent Jeronimos doctor kevnýew meg vtalnia mindeneket ky mindenkor gondolja magat meg halandonak lennye« stb. (Lásd a 4-ik műmellékletet.) Vége: »Azert zeretew atyam fyaý enny sook bezedbewl ezedbe vehe-

ed magadat, fellýed istennek ew rettenetes ýtletýt es zol azýz marianak mert valaky ew neký aytatossagal zolgal ew halalanak ýdeýen el nem veez Amen.« E munkában két példa beszéd jön elő.

A codex alkalmi búcsús imádságokkal végződik, melyeknek sorát a következő nyitja meg:

12.) 171b—176b levél: »Idwezleg dychesseges zýz napnal feniesb chillag istennek zeretetes an'ya lepes mýznel edesb rosanál pirosagosb, liliomnal feyerb, minden yozag teged meg ekeset, minden zent tegedet tyztel, mennyorzagba magassagosb amen. Pater noster Ave Maria.«

Ezen imádságnak történetét a másoló, ki valószínűleg a codex ezen részének szerzőjével ugyanegy személy így adja elő:

»ez meg ýr imatsagot hispaniabelý kiralne azzon Nagy ayandekal es nagy kewniergessel nyerte Julius papatol e mostani papa elewt ky vala, es valaky aytatossagal meg olvassa pater nosterrel es Ave mariaval minden vtal valamenyzer meg mongýa megwalia a nagý Bwchwt az az kentwl Byntewl odoz tatýk de hwgy ha halalos bynben nincen. Ezt en erettem minden napon meg mongyad ýo nenem.«

Ezután több alkalmi búcsús imádság következik, melyek a codex utolsó hat levelét egészen kitöltik. Minden imádságnál megjegyeztetik, milyen alkalommal mondandó, és mely pápa engedélyezte hozzá a búcsút. Az utolsó imádság, melyet a hajnali és a templomba menetel előtti imádság megelőz, a következő:

»Mikoron zentelt vizet wech read mongiad ezt en edes vram iesus Kristus ezentelt vyz az en byneimnek vruossaga es en lelkemnek ýdvessegýre a te zent nevedbe ky aldot mind orýke Amen.«

Ezzel a codexnek vége. Eredetileg ezután még több levél következett, de ezeknek most csak kitépelt nyomait látjuk.

Megjegyzem még, hogy a codex igen jó karban van; vörös atlasz borítéka egészen ép, s a két rézcsattból az egyik teljesen, a másik félig van meg.

Ezzel a codex bibliographiai ismertetését befejezem; mely alkalomból kedves kötelességemnek tartom herczeg Lobkowitz Mór ő fenségének, mint a raudnitzi urodalom birtokosának, azon

lekötelező liberalitásáért, melylyel a codex lefényképezését megengedni sziveskedett, továbbá Dvorzsák Miksa könyvtárnok úrnak, ki tanulmányaim czélját egész odaadással előmozdította s lehetővé tette hogy a codexet a helyszínén a megszabott hivatalos időn túl is használhattam, valamint a Trouhlač és Patera uraknak is, kik először e codex nyomára vezettek, hálás köszönetemet kifejezni.

RÉGI HAZAI KÖNYVFELJEGYZÉSEK A BUDAPESTI EGYETEM KÖNYVTÁRÁBAN.

Közli: Szilágyi Sándor.

Körülbelül egy éve múlt, hogy tisztelt barátom Fraknoi Vilmos a szakemberek figyelmét a régi könyvtáblák borítékjára hívta fel s oly fényes eredménnyel, hogy azóta egy egész halmaz régi magyar nyomtatvány emléke lett felelevenítve.

A könyvtáblák, könyvzímek azonban olykor más tekintetben is fontosak: régi birtokosuk felirták rá neveiket, sőt olykor más nemű feljegyzéseket is tettek — s megesik, hogy azok néha egy könyvnek érdekes történetét tárják fel a vizsgáló előtt, míg az utóbbiakból olykor történeti adatokat olvasunk le. Nincs kétség benne, hogy ha a könyvek provenientiáját igazoló feljegyzésekre országszerte figyelem fordítatik, képesek leszünk egyes nevezetesebb emberek könyvtárait is összeállítani. ¹⁾

Én ezuttal az egyetemi könyvtárból 12 könyv provenientiáját mutatom be az olvasónak.

¹⁾ Tudomásunk szerint a magyarországi középkori könyvtári viszonyok tanulmányozásával egy bibliographusunk évek óta foglalkozik s ez irányban már jelentékeny anyagot gyűjtött össze. Örvendünk hogy t. cikkíró úr a mohácsi vész utáni könyvtári viszonyokat tette tanulmány tárgyára, mely célra a régi könyvfeljegyzések 1711-ig nagybecsű adalékokat szolgáltatnak. Megvagyunk róla győződve, hogy ezen tanulmányok számos régi hazai könyvtár és bibliophilnek emlékét fogják felszínre hozni, miáltal mivelődés történetünk egy nagyfontosságú fejezettel gazdagodik.

Szerk.

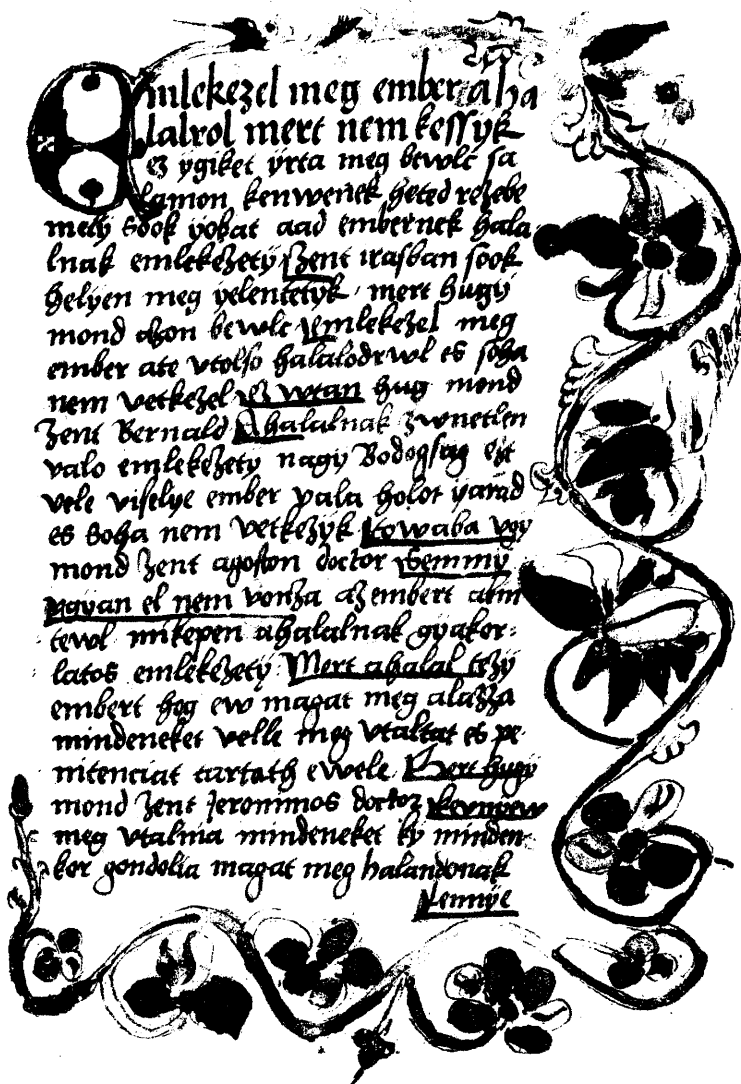
B.

Wnac. Neuebe kezdetyc. Az
artatos zent Bernadnac komie
ez vilagnac meg vcalasazol es
Kriszofnac kouetese: vl. ekkeperen
Az edos Iesusnac p zava.
mondvan: a ky akar en :
vtammam ypm tagagnia meg
p magat az az p tulaldon akarat
iat. es vege fel p keresztet az az a
penitencianac tartajat es koues
son engomet q es touaba: a ky engo
met kouet nem yaz setetsegberi:
de valia eletne vilagossagat. Ez
ob az aldot iesusnac p bezedo ky
kel intetone hog az p eletu. es ez
krezet. peldaiat kouessoc. ha akaron
bizonal meg vilagosodma. es ym
nec mindon dagssagatol meg za
badolma Hammi azert felsegoc.
tudomanonc legon a kriszofnac
tudomanat. az az eletyc es ezky
ezet gondolma. es elmelkodmie: 2

C.

Miset mend vala, ezzer adise
scas zent gergiel papa es ne
ky velenek vrunk aldote iesus
es akoron meg jelenté nekij
az q zeneseges keen benvidete
nek tytyaban Akoron valo ay
tatossagaban zerze imes yde a
la meg vrt het zent maca
got de gos emberek nagjoi
tatossagjal olvasnaisak engede
hog valaky halalos bonnel kul
teredelmesszettel terdenalva meg
mongya es minden maczag
mongyon heg pr nofere es heg
Aug^a talhat vaal minden her telle
hujon harom ezer estendig valo
bucjut: mentel viol kegeeg mely
maczag vagyon az az nyolcsa
dik zerze heg zent papa es en
gede gosza azentet ezer estendet
De ha mind qbe jamlalynik kyt
ateb papak engetek tezen: hetven
ezer estendey bucjut: de apicab
elet kel meg mondany 15. 14

D.

Denkezel meg ember a ha
 lalrol mert nem kessyk
 es ygieet yrta meg bevolc sa
 lamon kenvenet geted refole
 mek sook vobac aad embernek hala
 lnaft emlekebety zent wasban sook
 helyen meg yelenetyk mert hugy
 mond chon bevolc denkezel meg
 ember ate vtolfo halatodrol es soha
 nem vetkezel vecan hug mond
 zent bernald halatnak zonetlen
 valo emlekebety nagy bodogfug et
 vele vifelye ember yala holot yarad
 es soha nem vetkezyk korwaba ygy
 mond zent ayofon doctor bermy
nayan el nem vonza az embert alm
 tevel mifepon ahalatnak gyator
 latos emlekebety Mert ahalat tey
 embert hug ew magat meg alabba
 mindenebet velle meg vialtat es pe
 nitenciat cartatg evoele ber hugy
 mond zent jeronimos doctor kenyca
 meg vialma mindenebet ty minden
 bor gondola magat meg halandonak
kenye

3. HASONMÁS A RAUDNITZI LOBKOWITZ-CODEX